CZU: 930.1:903(4-11/-191.2)"632":7.021 https://doi.org/10.59295/lrr2024.03

Imaginea societății paleoliticului superior din spaţiul carpatic reflectată în descoperirile cu caracter artistic

Bogdan MINEA
INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE, IAȘI

The image of upper paleolithic society in the Carpathian region reflected in the artistic descoveries. The developments that have marked scientific research in the field of general prehistory in the last century require a careful reassessment of the main contributions in the field of research on the European Upper Paleolithic. The Carpathian space, located at the intersection between the techno-complexes of Central and Eastern Europe, presents a distinct cultural evolution. The results of archaeological research constitute methodological approaches and interpretations based on eloquent evidence, which have not been accepted, however, so far, in scientific circles as "absolute truths". From this point of view, only, a review of the historiographical aspects related to the interpretation of artifacts called "works of art" is useful in order to identify methodological benchmarks that are in agreement with international research systems.

Keywords: prehistoric archaeology; upper paleolithic; prehistoric art; interdisciplinary archaeological research; research methodologies; historiography.

Amploarea cercetărilor ştiinţifice preistorice din a doua jumătate a secolului XIX, care au evidenţiat existenţa comunităţilor umane în zona franco-cantabrică din Paleoliticul superior, s-au răsfrânt şi asupra zonelor din Europa centrală şi răsăriteană. Descoperiri similare celor din regiunile europene occidentale confirmau prezenţa vestigiilor existenţei comunităţilor umane preistorice în zona carpatică, începând cu ultimele trei decenii ale secolului XIX: Mamutowa - 1871, în Polonia; Predmosti - 1880, în Cehia; Willendorf - 1884, în Austria[1]. Fundamentarea preistoriei ca disciplină ştiinţifică s-a realizat însă după cercetarea sitului paleolitic german de la Sirgestein, în 1906[2], iar coroborarea datelor obţinute în cadrul investigaţiilor s-a concretizat prin elaborarea primei sinteze asupra paleoliticului din această zonă[3].

R. R. Schmidt a interpretat rezultatele obţinute de H. Breuil în Franţa şi a situat secvenţa aurignaciano-perigordiană între musterian şi solutrean; totodată, a introdus în limbajul de specialitate sintagma „aurignacian superior", pentru a desemna

1 H. Müller Karpe. *Handbuch der Vorgeschichte. I. Altsteinzeit*. München: 1966, pp. 311, 315, 330.
2 *Ibidem*, p. 305; R. R. Schmidt. *Der Sirgerstein und die Diluvialen Kulturstätten Würtembergs*. Stuttgart: 1910.
3 R. R. Schmidt. *Die Diluviale Vorzeit Deutschland*. Stuttgart: 1912.

o secvenţă stratigrafică în cadrul diferitor stadii descrise, şi care a rămas în vocabularul uzual al cercetătorilor din zona moravo-germană până în deceniul şapte al secolului XX[4].

La scurt timp după descoperirea sitului paleolitic de la Dolni Vestoniče, în 1924, de către K. Absolon[5], abatele Henri Breuil realiza o călătorie de documentare în Europa Centrală, fapt ce i-a prilejuit ocazia să încadreze vestigiile vânătorilor de mamuţi din Moravia în aurignacianul superior specific Franţei[6]. Concomitent, H. Breuil s-a interesat şi de realităţile paleoliticului din spaţiul carpatic românesc[7], unde cercetările arheologice se desfăşurau sub egida Institutului Geologic al Universităţii din Cluj, şi a vizitat, împreună cu M. Roska, D. M. Teodorescu şi R. G. Jeannel, o serie de situri de pe terasele râurilor şi din peşterile Transilvaniei[8]. Potrivit relatărilor lui M. Roska, cu această ocazie H. Breuil a făcut cercetări şi în judeţul Vrancea, în localităţile Colacu şi Vităneşti[9].

Momentul călătoriei de studii a lui H. Breuil în România coincidea cu a doua etapă a cercetărilor paleolitice din România[10], în cursul căreia s-au evidenţiat N. N. Moroşan (1902-1944) şi C. S. Nicolăescu-Plopşor (1900-1968)[11]. Activitatea celei de-a doua personalităţi evocate a inclus şi încercările de identificare şi de sistematizare a reprezentărilor artistice rupestre, precum şi de încadrare a acestora în contextul ştiinţific continental. În 1926, C. S. Nicolăescu-Plopşor semnala două desene antropomorfe schematizate pe peretele neted şi uscat al unei peşteri din judeţul Gorj[12], una dintre figuri fiind interpretată ca redând imaginea unui vânător cu lance[13].

Cercetarea şi semnalarea dovezilor de artă preistorică nu constituia o premieră. Din 1923 M. Roska identificase în peştera Cioclovina semne gravate, „zgârieturi", pe care le atribuia „omului diluvial". În primul caz, H. Breuil a infirmat originea antropică a urmelor respective, iar în cazul peşterii gorjene s-a ajuns la concluzia potrivit căreia reprezentările umane datau din perioada neolitică sau eneolitică, invocându-se ca argumente similitudinilor cu peştera Pilato din Spania

---

4 M. Otte. *Le gravettien en Europe Centrale*. DAG. XX. 1. 1981, p. 12.

5 K. Valoch. *Dolni Vestonice*. În: A. Leroi-Gourhan (dir.). DP, pp. 311-312.

6 H. Breuil. *Notes de voyage paléolithique en Europe Centrale. II. Le industries paléolithique du loess de Moravie et Bohême*,.L'Anth., 34. 1924. pp. 515-552.

7 N. Ursulescu. *Preocupări ale abatelui Henri Breuil privind unele descoperiri arheologice din România*. AŞUI. XXXVI, 1990, pp. 127-130.

8 H. Breuil. *Stations paléolithiques en Transilvanie*. BSSC. II. 1925, pp. 193-217.

9 M. Roska. *Recherches préhistoriques pendant l'anée 1924*, p. 312, apud Al. Păunescu. *Din istoria arheologiei româneşti pe baza unor documente de arhivă*. Bucureşti: 2003, p.122.

10 În România, prima etapă a cercetărilor arheologice paleolitice se identifică cu activitatea desfăşurată de G. Ştefănescu, Al. Odobescu, C. Bolliac care semnalează, la sfârşitul secolului XIX, primele obiecte de silex atribuite paleoliticului de pe teritoriul României. Acestora li s-au alăturat I. Simionescu, R. Sevatos, P. Enculescu, P. Protopopescu-Pache prin contribuţia la studiul siturilor de la Stânca-Ripiceni şi Mitoc, precum şi Gr. Tocilescu care a realizat cercetări la Milcovu din Vale (Al. Păunescu. Exposé sur les recherches paléolithiques en roumanie. În: *La genèse et l'évolution des cultures paléolithiques sur le teritoire de la Roumanie*, ed. V. Chirica. BAI. II. Iassy: 1987, pp. 1-23).

11 Numele celor două personalităţi marcante ale arheologiei preistorice se asociază cu primele lucrări de sinteză ce se încadrează în nivelul ştiinţific superior: *Paleoliticul din România*, teza de doctorat a lui C. S. Nicolăescu-Plopşor, susţinută în 1932, care reliefa importanţa descoperirilor de la est de Carpaţi şi *Le Pléistocène et le Paleolithique de la Roumanie du Nord-Est*, teza de doctorat a lui N. N. Moroşan cu caracter interdisciplinar, finalizată în 1933 şi publicată în 1938.

12 Această peşteră nu a fost denumită din motive de precauţie.

13 C. S. Nicolăescu-Plopşor. Desenuri paleolitice în Oltenia?. În: *Arhivele Olteniei*. 5. 23.1926, pp.49-50.

cărbunele folosit pentru realizarea desenelor şi prezenţa materialului ceramic în acumulările de sediment[14].

Cercetările de acest gen au luat amploare în anii ce au urmat, C. S. Nicolăescu-Plopşor repertoriind 34 de „desene preistorice", la Baia de Fier – Peştera Muierilor şi Peştera Pârcălabului, Vaideei, Runcu. Dintre acestea, 21 de reprezentări aveau caracter antropomorf, iar despre două siluete, redate în desene, autorul credea că sunt oameni ce adoră soarele. Alte reprezentări solare, semnalate în acest repertoriu, se asociază observaţiei anterioare şi constituie argumente pentru susţinerea ipotezei existenţei unui cult al soarelui. La scurt timp, în Peştera Boierilor din defileul Olteţului au fost descoperite încă 18 reprezentări schematice parietale[15]. În aceste condiţii, paleoliticianul român considera că există probe care să confirme ideile referitoare la „arta preistorică olteană". În ciuda existenţei unor similitudini evidente între realizările artistice din spaţiul sud-carpatic cu cele din spaţiul franco-cantabric, legătura dintre acestea era dificil de realizat[16]. Ulterior, analogii mai apropiate pentru acestea au fost găsite în peştera Măgura din Bulgaria[17]. În ciuda faptului că niciun „desen în stil naturalist" nu a fost atribuit perioadei paleolitice, H. Breuil manifestând reticenţă chiar şi pentru reprezentarea zoomorfă din Peştera Oilor[18], activitatea lui C. S. Nicolăescu-Plopşor rămâne remarcabilă prin încercarea de racordare la cercetarea arheologică europeană.

Cronologia paleoliticului în Europa Centrală urma să fie modificată de rezultatele analizelor lui J. Bayer[19] care propunea distincţia între cultura din Austria de Jos, reprezentată de situl Aggsbach şi cea definită de R.R.Schmidt, în Germania, sub denumirea de aurignacian superior. Cultura Aggsbach, contemporană cu prima fază a aurignacianului superior german, va forma un complex cultural distinct, reprezentat în Moravia de siturile Dolni Vestoniče şi Predmosti, descoperit în 1880, încadrat în aşa-numitul paleolitic predmostian. La stabilirea secvenţelor stratigrafice a fost esenţială contribuţia lui J. Bayer care a situat corect complexul paleolitic din bazinul morav în faza Würm III. Precizia interpretărilor geocronologice urma a fi confirmată de studiile lui H. Gross şi B. Klima[20].

Individualitatea culturală din spaţiul vest-carpatic faţă de aspectul cultural paleolitic din Franţa, a fost recunoscută de Dorothy Garrod[21] care, în sinteza despre Paleoliticul european, introducea expresia „gravetian oriental" pentru a evidenţia diferenţele semnalate în arealul cercetat[22]. Se realizau, astfel, primele coroborări între caracteristicile utilajului litic din siturile Europei orientale, centrale şi occidentale, cunoscute la acel moment. În aceste împrejurări, N.N. Moroşan a stabilit prezenţa unui facies solutrean tipic pentru straturile arheologice de la

---

14 Idem. Cu privire la desenurile paleolitice din peşterile Gorjului. În: *Arhivele Olteniei,* 5. 23.1926, pp.131-132.
15 Idem. Travaux sur les peintures rupestres d'Olténie. În: *Arhivele Olteniei.* 7. 35. 1928, p. 39.
16 Idem. Desenurile rupestre de la Polovragi – Gorj. În: *Arhivele Olteniei*. 8, 41-42, 1929, p. 98.
17 Idem. Arta rupestră în Bulgaria. În: *Arhivele Olteniei*. 9. 47-48. 1930, pp. 73-74.
18 Idem. Un desen paleolitic în Oltenia?. În: *Arhivele Olteniei*. 8, 41-42, 1929, p. 95.
19 J. Hahn. Aggsbach. În: A. Leroi-Gourhan (dir.). DP. 1988, p. 14.
20 H. Müller Karpe. *Handbuch ...*, p.73; M. Otte, *Le gravettien ...*, p. 12.
21 Dorothy A. E. Garrod. *The Upper Paleolithic în the light of recent discovery*. PPS, 4, 1938, pp.1-26.
22 M. Otte. *Le gravettien ...*, p. 12.

Stânca-Ripiceni şi din alte staţiuni din bazinele Prutului şi Nistrului[23]. De asemenea, au apărut şi primele distincţii între paleoliticul superior vechi şi recent, prin identificarea celor trei faze ale etapei aurignaciene. Cu toate acestea, paleoliticul superior a fost adesea asociat cu termenii aurignaciano-solutrean şi magdalenian, fiind recunoscute dificultăţile de adoptare a sistemului cultural-cronologic occidental la siturile din spaţiul est-carpatic[24].

O imagine de ansamblu asupra caracterului şi calităţii contribuţiilor cercetării arheologice preistorice din răsăritul Europei este greu de oferit şi, de cele mai multe ori, s-au recunoscut de către autori limitele studiilor realizate[25]. Aceasta cu atât mai mult atunci când avem în vedere interpretările date materialului arheologic introdus în circuitul ştiinţific de specialitate, cu scopul de a contura caracteristicile omului şi comunităţilor preistorice din arealul carpatic. Rămân a fi apreciate încercările de racordare a contribuţiilor interpretative la principalele realizări occidentale, care evidenţiază gândirea, concepţiile unei epoci aflate sub o anumită influenţă ideologică. Gândirea oamenilor de ştiinţă s-a aflat, în majoritatea cazurilor, sub influenţa unor curente ideologice care au definit direcţiile de interpretare ştiinţifică a artefactelor provenite din cercetări arheologice.

Din anii douăzeci ai secolului XX, preocupările pentru interpretarea artei paleoliticului superior european s-au putut concretiza în sinteze. Acestea s-au realizat după intensificarea cercetărilor la nivel european. Remarcabilă este contribuţia lui G. H. Luquet, care a asociat vestigiile de artă paleolitică cu existenţa ideilor religioase în cadrul comunităţilor umane[26]. Prin studiul ulterior al descoperirilor din siturile paleolitice, erau stabilite trei modalităţi de exprimare artistică – reprezentare realistă, schematizare, stilizare – în ciuda caracterului restrâns al cercetării ce a vizat doar reprezentărilor antropomorfe[27].

Cercetări similare ale artei paleolitice aparţin lui H. Breuil[28], care a introdus etapizarea acesteia şi a propus o încadrare stilistică riguroasă. În 1935, H. Breuil încerca o schiţare a evoluţiei artei parietale, bazată pe două cicluri succesive, aurignaciano - perigordiană şi solutreano – magdaleniană, ale căror stadii se repetă la intervale de mii da ani. Cronologia sa se baza nu doar pe compararea operelor de artă descoperite până în acel moment, ci pe mai multe elemente: tehnica de realizare a picturilor, reprezentarea în perspectivă şi suprapunerea figurilor. H. Breuil a explicat procesul de complicare a formelor, care s-a repetat de două ori în cursul Paleoliticului superior. Durata acestei evoluţii era estimată la 40.000 de ani, la care s-ar fi adăugat şi o perioadă de declin, caracterizată de miniaturizarea figurilor şi reducerea progresivă a formelor la simple motive geometrice[29].

---

23 Dorothy A. E. Garrod. *The Upper Paleolithic...*, p.11.

24 J. F. Hofecker. Early Upper Paleolithic sites of The European USSR. În: J. F. Hofecker, C. A. Wolf (ed.). *The Early Upper Paleolithic. Evidence from Europe and the Near East*. BAR International Series 437. Oxford: 1988, pp. 237-238.

25 S. Milisauskas. *Selective Survey of Archaeological Research in Eastern Europe*. AA. 51. 4 (oct.). 1986, pp. 779-798.

26 G. H. Luquet. *L'art et la religion des hommes fossilles*. Paris: 1926.

27 G. H. Luquet. *Les Venus paléolithiques*. JP. 31. 1934. pp. 429-460.

28 H. Breuil. *L'evolution de l'art pariétal dans les caverne set abris ornées de France*. CPF. 11. 1934, pp. 102-118.

29 Idem. *Quatre cents siècles d'art parietal*. Montignac: 1952.

Cadrul cultural cronologic al Paleoliticului superior a fost completat de seria monografiilor dedicate marilor situri gravetiene din Europa centrală şi care a pus în evidenţă aspecte referitoare la cronologie, tipologie, economie şi habitat[30]. Puţin mai târziu, monografia dedicată staţiunii de la Molodova făcea cunoscută continuitatea de creaţie a comunităţii paleolitice din partea occidentală a Ucrainei şi particularităţile evoluţiei sale[31].

Prin studiul referitor la săpăturile de la Dolni Vestoniče, B. Klima a diferenţiat aspectele gravetianului morav. El preciza evoluţia în spaţiu şi timp a comunităţilor umane din această zonă pe parcursul a şase etape, de la începutul interstadiului Würm II-III până la sfârşitul stadiului Würm III. De asemenea, încerca să distingă caracteristicile mediului înconjurător, modul de subzistenţă, aspectele culturale şi artistice, plasând originile probabile ale acestora în regiunea Dunării de sud-vest[32].

În acest cadru ştiinţific, a fost posibilă realizarea diferitor studii de sinteză, de către J. K. Kozlowski, în care propunea o subdivizare în faciesuri regionale, în principal pe baza aspectelor tipologice şi tehnice: willendorfian, în Austria de Jos; pavlovian, în Moravia; sagvarian, în Ungaria; molodovian, în bazinul mijlociu al Nistrului; kostenkian, în zona Donului. Plecând de la aceste realităţi culturale, s-a conturat, treptat, cadrul cronologic şi de geneză al ariilor culturale din spaţiul circumscris Carpaţilor. Astfel, era explicată legătura genetică dintre ariile culturale moravă, slovacă occidentală şi kostenkiană. Evoluţia era pusă în relaţie cu transformările mediului ambiant, cu „pulsaţiile" frontului glaciar, cu explicarea cauzelor care au determinat deplasările consecutive de populaţii. Pe de altă parte, diferite aspecte ale vieţii grupurilor sociale sunt puse în evidenţă de tehnică, artă, mod de vânătoare, înmormântări etc.[33].

Progresul cercetării artei era limitat atâta vreme cât analizele se axau doar pe lucrările picturale parietale, încercându-se noi metode pentru interpretarea semnificaţiei acestora[34]. Dintr-o perspectivă diferită aveau să fie abordate realităţile preistorice de către A. Leroi-Gourhan, care a realizat o schemă evolutivă liniară, ce cuprindea patru stiluri ale artei paleolitice, clasificată, cu această ocazie, în două categorii: parietală şi mobiliară. Se impunea, în aceste condiţii, un model de dezvoltare liniară a artei paleolitice, rigid, contestat de la început, dar care a fost acceptat, circa trei decenii, în lipsa unui alt sistem cronologic mai bine argumentat[35]. Importanţa noilor date a sporit în momentul încadrării stilistice a picturilor la nivelul stilului IV, conform teoriei referitoare la evoluţia stilistică a artei rupestre. În schimb, se confirma teoria despre dispunerea semnelor şi reprezentărilor după o anumită schemă. Descoperirea atrăgea atenţia specialiştilor asupra relati-

30 F. Felgenhauer. *Willendorf in der Wachau: Monographie der Paläolithfundstelle I-VII*. MPK. 8-9. 1956-1959; J. Barta. *Slovensko v starsej a strednej dobe kamennej*. Bratislava: 1965.

31 A. P. Cernyš. *Paleolitjčna stojanka Molodove V*. Kiev: 1961.

32 B. Klima. *Dolni Vestoniče*. Praha: 1963, passim.

33 J. K. Kozlowski. Quelques remarques sur l'origine du Magdalénien en Europe Centrale. În: *Folia Quaternaria*, 10. 1963; Idem. Quelques problèmes de la subdivision chronologique du Magdalénien en Europe Centrale. În: *Archaeologia Polona*. 7. 1964; Idem. Prehistoric settlement in the northern part of Central Europe in the lightof the palaeogegraphical conditions prevailing during the earlier phase of the Würm pleniglacial. În: *Folia Quaternaria*. 49. 1977, pp. 5-14.

34 A. Laming-Emperaire. *Signification de l'art rupestre paléolithique: métodes et application*. Paris: 1962.

35 A. Leroi-Gourhan. *Préhistoire de l'art occidental*, Paris: 1965.

vităţii teoriilor preistorice şi constituie şi acum un motiv de reflecţie cu privire la metodologia de cercetare[36].

A doua jumătate a secolului XX aducea în sfera dezbaterilor ştiinţifice controversa metodologică cu privire la ştiinţele antropologice. Aceasta viza existenţa unor particularităţi ireductibile caracteristice metodelor de cercetare în cadrul ştiinţelor umane sau antropologice, numite şi „ştiinţe morale". Exponenţii filosofiilor empirist-pozitiviste, August Comte, John Stuart Mill, Karl Popper, Karl Gustav Hempel, Thomas Kuhn, au susţinut ideea că ştiinţa are o metodologie unitară, care se răsfrânge unitar asupra diferitor domenii ale sale, optând pentru un discurs nomotetic. În opoziţie cu ideea larg acceptată, reprezentanţii curentului hermeneutic, Friedrich Schleiermacher, Wilhelm Dilthey – cel care a lansat conceptul de „ştiinţele spiritului", Hans Georg Gadamer, au susţinut specificitatea metodologică a ştiinţelor omului, pledând pentru un demers hermeneutic.Tema majoră a controversei a constituit-o ştiinţa modernă şi empirismul cu care ne confruntăm atunci când o realitate anume nu poate fi elucidată prin metoda empirică (ştiinţifică). O realitate intangibilă, transcendentă, situată dincolo de lumea spaţio-temporală, ale cărei limite metodele empirice nu le poate depăşi, rămânea a fi dezvăluită. Un rol însemnat a revenit neuroştiinţelor care s-au dezvoltat din primele decenii ale secolului XX şi ale căror rezultate au fost treptat integrate cercetării artefactelor cu caracter artistic.

O analiză atentă a contribuţiilor ştiinţifice ar evidenţia existenţa unor divergenţe semnificative între perspectivele lumii şi poziţiile metodologice ale cercetătorilor din cadrul unei comunităţi ştiinţifice teritorial-politice[37]. În acest sens, se pot ridica şi unele întrebări cu privire la continuitatea diferitor comunităţi profesionale şi a factorilor care afectează durata existenţei lor. S-ar putea constata că şcolile ştiinţifice sunt mai stabile, cu cât mai mare este influenţa şi contribuţia ştiinţifică a fondatorului acesteia. La aceasta se mai adaugă, ulterior, valoarea de originalitate a producţiei istoriografice, fundamentarea metodologică a acesteia.

Utilitatea unor noi abordări istoriografice, menite să clarifice cadrul teoretico-metodologic în care s-a desfăşurat cercetarea Paleoliticului superior est-european, rămâne de actualitate[38]. Aceasta cu atât mai mult cu cât incertitudinea asupra fundamentelor teoretice, exprimată de către specialişti, continuă să fie caracteristica definitorie a contribuţiilor „notabile", concretizate prin studiile critice de specialitate. În consecinţă, lipseşte consensul cu privire la stabilirea unei periodizări generale a siturilor din regiunile răsăritene, a cronologiei şi identităţii culturale a siturilor, raportul dintre arealele culturale definite şi etapele de evolu-

---

36 D. N. Zaharia. Surprizele artei paleolitice. În: *Cronica*, XXXV. 3. 2000, p. 29.

37 Utilă, în acest sens, este confruntarea unor puncte de vedere în cadrul Colocviului nr. 271 – Bordeaux, 24-28 mai 1977, intitulat *Sfârşitul timpurilor glaciare în Europa. Cronostratigrafia şi ecologia culturilor Paleoliticului final.* În cadrul volumului II, *La fin de temps glaciaires en Europe. Chronostratigraphie et écologiedes cultures du Paléolithique final,* apărut la Paris, în 1979, se pot identifica trei comunicări semnificative: *Paleoliticul final pe teritoriul României*, (V. Chirica), pp. 869-867; J. K. Kozlowski (Cracovia). *Sfârşitul timpurilor glaciare în bazinul mijlociu al Dunării şi în nordul Balcanilor*, pp. 821-836; S. K. Kozlowski (Varşovia). *Paleoliticul final dintre Carpaţi şi Ural*, pp. 837-845.

38 La aproape două decenii de la apariţie, lucrarea profesorului M. Anghelinu, de la Universitatea din Târgovişte – M. (– C.) Anghelinu. *Evoluţia gândirii teoretice în arheologia din România. Concepte şi modele aplicate în preistorie*, Târgovişte: 2004 – pare să nu fi fost depăşită de alte lucrări similare. Aceasta reflectă, deopotrivă, atât calitatea investigaţiilor desfăşurate, cât şi reticenţa specialiştilor de a aborda critic realizările din propriul domeniu de activitate ştiinţifică.

ţie. Autorii utilizează, în continuare, diferite criterii pentru clasificarea şi interpretarea utilajelor litice, iar discrepanţele terminologice observate în producţia istoriografică indică absenţa definiţiilor integratoare, cu caracter general acceptat.

Diversitatea punctelor de vedere, care adesea nu corespund exigenţelor de evaluare a materialelor şi proceselor istorico-culturale, se datorează abordărilor teoretice şi orientărilor metodologice utilizate în practica de cercetare. Diversitatea conceptuală, viu resimţită în mediile universitar-academice, este încă departe de constituirea unui concept ştiinţific comun, adaptat realităţilor culturale complexe ale Eurasiei preistorice. În acest sens, necesitatea realizării unei analize riguroase a spectrului de opinii contradictorii se impune ca una din cerinţele generale inclusiv pentru această disciplină ştiinţifică. Dificultatea constă însă în buna cunoaştere şi înţelegere a procedurilor de cercetare în sine, a „instrumentarului" utilizat în obţinerea cunoştinţelor ştiinţifice şi, nu în ultimul rând, în stabilirea surselor iniţiale ale opiniilor conceptuale formulate de către un anume om de ştiinţă sau chiar de către o comunitate ştiinţifică. În caz contrar, al reconstrucţiei istoriografice realizate în afara oricărei analize teoretice şi metodologice, sunt întrunite premisele apariţiei unor evaluări subiective şi speculative, care conduc, inevitabil, la reproducerea opiniilor formulate în trecut[39].

Rămân remarcabile, pentru spaţiul cultural-ştiinţific românesc, contribuţiile ştiintifice care au preluat şi dezvoltat ideile expimate de H. G. Luquet şi H. Breuil referitoare la omul paleolitic şi opera sa cu caracter magico-religios[40]. Această paradigmă interpretativă a fost dominantă în istoriografia de până în primele decenii ale secolului nostru, fiind un argument în sprijinul ideologiilor etnocentriste şi a continuităţii de evoluţie într-un areal geografic dat[41].

---

[39] Elocvente sunt afirmaţiile unor celebrităţi ale arheologiei occidentale (Bruce Graham Trigger. *A History of Archaeological Thought*. Cambridge: ed. I, 1989; ed. II, 2006; Ian Hodder (ed.). *Archaeological Theory in Europe. The Last Decades*. Ed. Routledge. London: 1991 ş. a.), care au teoretizat cu privire la cercetarea desfăşurată în ultimul secol. Opiniile generalizatoare cu privire la caracterul naţional şi, ulterior, marxist al interpretărilor efectuate asupra materialului faptic descoperit au fost extrapolate şi în opera exegetică a istoriografilor români (M. Anghelinu. *Evoluţia gândirii teoretice* ...).

[40] Sfârşitul deceniului opt al secolului trecut a fost marcat de desoperirea unicului sit cu artă paleolitică din spaţiul balcanic, peştera Cuciulat, jud. Sălaj (v. M. Cârciumaru, Maria Bitiri. *Picturi rupestre la Cuciulat pe Someş. Manifestări artistice preistorice?*. În: Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie. 30. 2. 1979, pp. 285-292), iar la scurt timp avea să fie descoperită, în 1981, prima piesă de artă mobiliară paleolitică din România, la Mitoc, jud. Botoşani. Publicarea descoperirii la al X-lea Congres Internaţional de Ştiinţe Pre- şi Protoistorice din Mexic a determinat includerea teritoriului carpatic în sfera preocupărilor paleoliticienilor din întreaga lume. Argumentarea ştiinţifică a existenţei artei gravetiene a fost urmată de încercările de interpretare a magiei şi religiei paleoliticului superior (v. V. Chirica. Amuleta-pandantiv de la Mitoc, jud. Botoşani. În: *Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie*. 33. 2. 1982, pp. 229-231; Idem. Amuleta-pandantiv de la Mitoc şi unele aspecte ale artei şi magiei în Paleoliticul superior est-carpatic. În: *Studia Antiqua et Archaeologica*. I. 1983, pp. 38-44; Idem. *Op. cit.,* 1999, p. 148).

[41] Descoperirea a stimulat apariţia articolelor şi studiilor de istoria artei paleolitice. Lucrările cu caracter de sinteză şi de istoria artei preistorice au devenit tot mai numeroase, confirmând racordarea cercetării româneşti la circuitul mondial de valori ştiinţifice (M. Cârciumaru, *Mărturii ale artei rupestre preistorice în România*, Bucureşti: 1987; V. Chirica. *The Gravettian in the East of the Romanian Carpathians*, BAI III, Iassy: 1989; Al. Păunescu. *Ripiceni – Izvor, Paleolitic şi Mezolitic*. Bucureşti: 1993; C.-V. Chirica. Arta şi religia Paleoliticului superior în Europa centrală şi răsăriteană. Aspecte istoriografice şi arheologice. Iaşi:1996; Monica Mărgărit. *Raportul dintre arta mobilieră şi parietală paleolitică*. Târgovişte: 2003). S-a încercat, în acelaşi timp, tratarea unor teme specifice artei preistorice din spaţiul european (D. Monah. *Grande Mère – la persistence d'un archétype, în La genèse et l'évolution des cultures paléolithiques sur le territoire de la Roumanie*. BAI II. Iaşi: 1987, pp.157-163; V. Chirica. La Grande Déesse et son interpretation dans l'art paléolithique. În: M. Otte (dir.). *La Spiritualité. Actes du colloque de la commission 8 de l'UISPP (Paléolithique supérieur), Liège, 10-12 décembre 2003*. Liège: 2004, pp. 187-194; Idem. Teme ale reprezentării Marii Zeiţe în arta paleolitică şi neolitică. În: *Memoria Antiquitatis*. XXIII. 2004, pp. 103-127).

Realităţile culturale paleolitice se aflau în atenţia cercetătorilor din Europa. Se încearcă, astfel, realizarea unei analize fenomenologice cât mai cuprinzătoare. Spaţiul dintre Atlantic şi Lacul Baikal nu mai era perceput ca o unitate culturală perfectă. Se disting tot mai clar conturate diverse areale culturale, cu origine şi evoluţie proprii, care nuanţează, constant, dinamica comunităţilor în Paleoliticul superior[42].

În acest context, se remarcă o preocupare constantă şi în continuă creştere pentru opera lui Mircea Eliade, ale cărui idei se regăsesc integrate în opera interpretativă a preistoricienilor români şi nu numai. Metoda sa hermeneutică, care s-a aflat în opoziţie cu metodele empirice, a vizat redescoperirea omului religios (*Homo religiosus*)[43]. Ideea, mult îndrăgită de cercetătorii români, urma a fi evidenţiată de anumite descoperiri arheologice cu caracter sacru. Aceasta era completată de ideile anterior exprimate în mediul ştiinţific occidental cu privire la caracterul magico-religios al manifestărilor cu caracter artistic din preistorie.

Un aspect nefructificat şi de mare importanţă pentru înţelegerea omului preistoric şi a societăţii sale a fost cel al problematicii timpului dezvoltate în opera lui Eliade[44]. Rămas necunoscut majorităţii cercetătorilor europeni, lacuna de cunoaştere a privat mediile ştiinţifice de o modalitate adecvată de valorificare a surselor arheologice.

O metodologie care contestă convenţiile şi „şabloanele" în cercetarea arheologică preistorică, prin refuzul de a respecta graniţele geografice şi temporale cu care arheologii îşi definesc de prea multe ori domeniul de cercetare, a fost dezvoltată aproape simultan cu enunţarea cadrului metodologic hermeneutic al lui Eliade. Aceasta punea accentul pe transformările care au avut loc la nivel intelectual asupra lui *homo sapiens sapiens* şi propun o incursiune în abilitatea cognitivă a acestuia, care, la acel timp, a stat la baza descrierilor artistice. Apariţia artei este legată de dezvoltarea abilităţilor cognitive umane. Relevant, în acest sens, sunt cercetările lui Al. Marshack, care au adus o contribuţie importantă la cunoaşterea particularităţilor şi semnificaţiei artei paleoliticului superior din Europa. Acesta a recurs la un studiu microscopic al manifestărilor artistice, în vederea obţinerii unei lucrări cu caracter comparativ, care să reconstituie originea semnificaţiei şi scopul artei omului preistoric[45].

Rezultatul principal al metodei noi de cercetare a fost argumentarea existenţei unei tradiţii de creaţie comune întregii arii culturale paleolitice din Eurasia, observată în compoziţiile grafice schematizate. În legătură cu această tradiţie este cea de-a doua idee majoră a cercetării lui Marshack, care susţine existenţa unui

---

42 J. K. Kozlowski. *L'art de la préhistoire en Europe oriental*. Paris: 1992; M. Otte. *Préhistoire des religions*. Paris-Milan-Barcelone-Bonn: 1993; Zoia Abramova. *L'art paléolithique d' Europe orientale et de Sibérie*. Grenoble:1995.

43 Menţionăm, în acest sens, câteva titluri care au prezentat interes pentru cercetarea ştiinţifică, fiind traduse în limbi de circulaţie internaţională: *Le Sacré et le Profane*. Paris, 1965; *La nostalgie des origines: methodologie et histoire des religions*, Paris, 1971; *Religions primitives*, Paris: 1972; *Images et symboles : essais sur le symbolisme magico-religieux*. Paris: 1979; *Istoria credinţelor şi ideilor religioase. De la Epoca de piatră la misterele din Eleusis.* Vol I. Bucureşti: 1981.

44 O contribuţie târzie, intitulată *Problema timpului in opera lui Mircea Eliade*. Ed. Marineasa, 2001, aparţine lui Adrian Mioc. Aceasta evidenţia două paradigme religioase majore, maternă şi paternă, care au o semnificaţie definitorie pentru înţelegerea modului în care omul preistoric s-a raportat la timp şi spaţiu.

45 Al. Marschack. *The Roots of Civilization*. New York: 1972.

calendar lunar, inițiat și perfecționat de aceleași comunități paleolitice. Interpretarea a fost posibilă printr-o coroborare a datelor din diverse domenii de cercetare științifică. Această idee, prin modul în care a fost adusă la cunoștința publicului, a cauzat unele insatisfacții cititorului în ceea ce privește cadrul teoretic în care Marshack încearcă să apropie teme care erau văzute total diferit una de alta, până la acea dată. Majoritatea preistoricienilor europeni, îndeosebi francezi, sau a celor dependenți ideatic de școala preistorică franceză, au perceput conceptele dezvoltate de Marshack ca fiind bazate pe o gândire speculativă, motiv pentru care acestea au fost evitate și privite cu circumspecție, mult timp[46], în ciuda unei bune aprecieri în mediile științifice internaționale.

În același timp, meritul incontestabil al lucrărilor lui Marshack constă în faptul că majoritatea concluziilor au fost confirmate de altele, rezultat al unor metode diferite de cercetare. Aici se înscrie activitatea lui B. A. Frolov, care, în urma cercetării surselor arheologice din Europa de Est și Siberia, în conformitate cu datele oferite de etnografie, antropologie, psihologie și istoria matematicii, a ajuns la concluzia că aritmetica își are originea în Paleolitic, afirmație ce are la bază câteva sisteme de calcul privind orientarea în spațiu și timp, precum și cele mai simple operații de diviziune și multiplicare[47].

În cadrul noilor tendințe de interpretare a manifestărilor artistice se înscriu și cercetările desfășurate de Ilie Borziac și Andrei Vartic asupra pieselor de artă mobiliară descoperite în spațiul est-carpatic[48]. Analiza celor peste 40 de piese s-a bazat pe metoda de lucru inițiată de B. A. Frolov, care afirma existența elementelor de aritmetică în grafica paleoliticului superior, și Al. Marshack, susținătorul ideii existenței calendarelor lunare. Cei doi au ajuns la concluzia că piesele de la Molodova, Cosăuți, Mitoc – Malu Galben, Poiana Cireșului și Țibrinu prezintă însemne ce pot fi associate cifrei 7 și multiplilor săi. Grupele de incizii sau de puncte reprezintă, din această perspectivă, dovada cunoștințelor matematice ale omului prehistoric.

Cei doi cercetători nu au luat în seamă însă observațiile lui Al. Marshack cu privire la sistemul de calcul matematic afirmat de B. A. Frolov, subliniind valoarea nonaritmetică a însemnelor realizate pe baza observațiilor astronomice sau de altă natură. Preciza, totodată, că cercetătorul trebuie să înțeleagă nu numai limitările materialului lui arheologic, ci și capacitatea cognitivă simbolică și modelatoare a creierului uman și să trateze produsele culturii preistorice ca dovezi ale acestei capacități, nu ca dovezi ale sistemelor culturale istorice moderne[49].

Sugestia lui Marshack era consonantă cu multe alte idei filosofice referitoare la înțelegerea deplină a mentalității primitive. Astfel, se recunoaște faptul că populațiile preistorice au un „sistem" de gândire ce diferă cu totul de raționalismul caracteristic societăților moderne și pe care îl putem califica drept mistic sau „prelogic".

---

[46] C.-V. Chirica. *Arta și religia Paleoliticului superior ...*, p. 8.

[47] B. A. Frolov. *Numere în grafica paleolitică*. Novosibirsk: 1974 [Б. А. Фролов. *Числа в графике палеолита*. Новосибирск: 1974].

[48] Rezultatele cercetărilor au fost periodic publicate în revista *Dava International*, apărută la Chișinău, între anii 2000-2005.

[49] Al. Marshack. Reply. În: *Current Anthropology*. 20. 3. 1979, p. 608.

Capacitatea lor cognitivă este foarte sensibilă, un rol însemnat revenind viselor[50]. Se impune, astfel, cu stringenţă, reînvăţarea actului de a gândi, de a ne transpune în epoca preistorică, renunţând la avantajele pe care ni le-a adus ştiinţa şi tehnica. În vederea unei înţelegeri „totale" a semnficaţiei artei paleolitice, este necesar să ţinem seama de multiplicitatea interpretărilor posibile şi a valabilităţii lor.

Rezultatele cercetării lui Frolov puneau sub semnul îndoielii ipoteza lui Marshack referitoare la natura nonaritmetică a sistemului de simboluri din Paleolitic. S-a apreciat că este necesar pentru ca un cercetător ştiinţific să înţeleagă nu numai limitările materialului arheologic, ci şi capacitatea cognitiv-simbolică şi modelatore a creierului uman, să trateze produsele culturii preistorice ca dovezi ale acestei capacităţi, şi nu ca dovezi ale sistemelor culturale istorice moderne[51].

Acordul total era exprimat, de cei doi autori, în privinţa nivelului înalt de abstractizare şi complexităţii intelectuale a creatorilor sistemului de simboluri paleolitic. Se conştientiza, totodată, complexitatea pregătirii de care au nevoie cercetătorii moderni în vederea elaborării unei sinteze asupra realităţilor culturale, ce trebuie descoperite prin teorii şi metodologii diferite de investigare. Din acel moment arheologii şi-au îndreptat atenţia tot mai mult către studiul religiei şi artei – a situaţiilor socioculturale preistorice, însă, până în prezent, domeniul de cercetare este lipsit de o imagine de ansamblu interculturală. O arheologie a situaţiilor socioculturale începe cu primele vestigii a ceea ce ar putea fi considerat expresie artistică şi/sau religioasă în perioada paleolitică şi se încheie cu complexitatea religiilor contemporane.

Pentru cercetătorul societăţilor umane preistorice, importanţa curentelor şi contribuţiilor filosofice rămâne de mare interes. Ea permite recunoaşterea influenţelor ideologice deformatoare şi evitarea acelor modele interpretative care oferă reprezentări despre valori centrate doar pe interesele unei etnii, ale unei rase, ale unei ţări şi nu pe acele valori care definesc comunităţile umane. Din această perspectivă, filosofia se conturează ca o disciplină complexă, în cea mai mare parte istorică, care permite stabilirea „adevărurilor" parţiale şi relative asupra contextului istoric, identificarea rădăcinilor istorice şi a germenilor din care se pot dezvolta convingerile şi cunoaşterea din viitorul apropiat.

[50] L. Levy-Bruhl. *La mentalité primitive*. Paris: 1922, *passim*.

[51] Ideea urma să fie dezvoltată, ulterior, în lucrarea *Grafica primitivă a Europei*. Moskova: 1992 [*Первобытная графика Европы*. Москва: 1992].